

Радивој Додеровић¹
Библиотека Матице српске
Нови Сад
bms@bms.ns.ac.rs

Приказ
УДК 027.6:271.222(497.11)
COBISS.RS-ID 135164673
DOI 10.7251/VER2101246D

НАГРАДА СТОЈАН НОВАКОВИЋ ЗА 2020. ГОДИНУ

Војновић, Жарко (2019), *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века*, Панчево: Градска библиотека.

Награда Библиотекарског друштва Србије, која носи име Стојана Новаковића, додељена је за 2020. годину првој монографији посвећеној српским манастирским библиотекама. Аутор књиге је др Жарко Војновић, библиотекар, библиограф, историчар српске књиге, издаваштва, библиотека и књижевности. Од 2011. ради у Народној библиотеци Србије на Одељењу за библиографију, као главни редактор *Српске библиографије књига 1801–1867*. Градска библиотека Панчево објавила је 2019. књигу Жарка Војновића *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века*. Друго издање ове књиге, која је заслужено привукла велику пажњу стручне и научне јавности, објављено је 2020. године.

*

„О српској књизи, како рукописној, тако и раној штампаној, речено је много, а о самим збиркама у којима су се налазиле – ипак изузетно мало. (...) О животу књиге не зна се довољно, нити се зна како треба, ако се она не смести у своје примарно физичко и духовно окружење – библиотеку” (Војновић, 2019, стр. 7). По речима аутора, историја српског библиотекарства суштински је, својим пореклом, била везана за манастире, као што су и најзначајнији тренуци историје српске књиге везани за манастирске библиотеке. Оне стоје у самом темељу српског библиотекарства, а неколико векова чине и његов главни садржај.

¹ gasa@bms.ns.ac.rs

Аутор је библиотекар савјетник у Библиотеци Матице српске. Бави се личним библиотекама и националном културном историјом. – Напомена ур.

Књига *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века* подељена је на шест поглавља: Манастирске библиотеке код Срба од средњег века; Класификација књига у манастирским библиотекама; Формирање, обнављање и попуњавање манастирских библиотека; Манастирско библиотекарство; Руски утицај на српске манастирске библиотеке; Личне монашке библиотеке.

У првом поглављу аутор говори о улози манастира у српској култури и историји. Он сматра да, из садашње перспективе, не би било претерано рећи да општа српска историја носи управо манастире као свој можда најважнији идентитетски знак. Почети, настанак и развој ране српске (српскословенске) књиге нераскидиво су везани за манастире и потребе богослужења.

Аутор говори и о „нуклеусу” (минимуму) од 26 богослужбених књига које је свака манастирска библиотека морала да поседује, међу којима су: *Јеванђеље*, *Апостол*, *Молитвослов* (који садржи каснији *Служабник* и *Требник*), *Псалтир* са последовањем (који касније замењује *Часослов*), *Триод поени*, *Триод цвешни*, *Минеј отишти*, *Стихологија*, *Ожјоих васкрси*, *Шестоднев*, *Ирмологиј*, *Паримејник*, *Минеји месечни*, *Тийик*. Образлаже став да се манастирске библиотеке могу назвати библиотекама, без обзира на понекад минималан број књига у њима, кроз неколика савремена начела дефинисања библиотека: оне настају програмски, планирано; испуњавају одређену сврху; попуњавају се према јасно дефинисаној потреби; финансиране су; имају одговарајући смештај; о њима се води административна брига; имају кориснике и лице за њих задужено. Стога, манастирске библиотеке можемо са сигурношћу назвати најстаријим српским библиотекама, првим организованим и са препознатљивом физиономијом устројеним књижним збиркама, што је заједничко за словенски православни цивилизацијски круг. Као темељ националног библиотекарства, оне су, све до друге половине осамнаестог века, једине праве библиотеке које чувају одређену форму и садржај, као и историјски институционални континуитет. У њима се рефлектују интелектуална и културноисторијска струјања, а представљају, исто тако, и својеврсна упоришта националног идентитета.

Аутор предлаже и периодизацију на преднемањићи период који, мада најслабије документован, оставља могућности за, чини се, сасвим уверљиве претпоставке. Други, немањићи период, обухвата два века трајања и развоја немањићке државе и обилује многобројним сведочанствима српске писмености. Трећи период започиње пропашћу српске средњовековне државе и представља „време конзервирања и чувања наслеђених вредности, са жељом очувања идентитета”. Ово је у исто време и период настанка и кратког процвата српског штампарства, али у крајње неповољним условима јачања отоманске власти долази до миграција, разарања и пустошења манастира и цркава и њихових драгоцености, међу којима су и књиге. Четврти период, који обухвата XVIII век, односи се само на Карловачку митрополију јер области јужно од Саве и Дунава, које су остале под отоманском влашћу, нису доживеле никакве промене, изузимајући руске црквене књиге које, у недостатку домаћих, пристижу у све већем броју, како би се могле задовољити основне богослужбене потребе.

У овом поглављу опширно се говори и о светогорским библиотекама као извору и узору, са посебним освртом на најстарију сачувану библиотеку манастира Хиландара, као и о скрипторијумима и образовању у манастирима.

У другом поглављу, пошто је поставио историјске и културолошке оквири, аутор се бави класификацијом књига у манастирским библиотекама кроз анализу покушаја систематизације руских и српских научника. Предложена је схема структуре манастирске библиотеке: 1. Рукописна књига; 2. Рана српска штампана књига; 3. Нововековна рускословенска књига; 4. Нова српска књига и 5. Страна штампана књига, која узима у обзир формално становиште, порекло и хронолошки принцип.

У трећем поглављу – Формирање, обнављање и попуњавање манастирских библиотека – аутор наводи „изворе ван манастира” (криторско-приложнички дарови и принудне миграције књига из других манастирских библиотека) и „изворе унутар манастира” (наменско писање / преписивање, куповина, поправка постојећих књига, наслеђивање личних монашких библиотека). Наведени су и документовани многи примери, најчешће из записа на самим књигама. Међу записима који сведоче о вредности књига, интересантна је забелешка чувеног преписивача Гаврила Тројичанина у псалтиру из 1648, где каже да је цена те књиге равна њеној тежини у сребру, или сведочење Захарије Орфелина, према којем је руска штампана *Библија* вредела два вола, *Беседе апостолске* из 1734. вределе су као хиљаду литара вина а поједине мање књиге коштале су колико и четири телета. Књига је била скупа и тешко доступна, крађа освештаних ствари, у које је спадала и књига, сматрала се најгорим видом разбојништва, за који је коришћен термин „светотатство” а на књигама се често могу наћи и клетве, понекад врло живописне, које је требало да уплаше и одврате крадљивце.

Четврто поглавље – Манастирско библиотекарство – бави се смештајем књига, правилима администрирања збирки (писмена идентификација саме књиге, сведочанство о власништву и датирање уласка књиге у манастир, бележење начина набавке, легитимизација књиге именима епископа и игумана, писане мере заштите), бележењем (пописивањем) манастирских библиотека, протокаталогизацијом, манастирским библиотекарима и односом манастирске библиотеке са спољашњим светом. На основу директног увида у сачуване збирке, као и документе и литературу, овде су систематски изложена сазнања и о првим инвентарима, каталозима и елементима описа књига.

Пето поглавље – Руски утицај на српске манастирске библиотеке – говори о традиционалним везама српских манастира са Русијом, поготово у XVII и XVIII веку и осветљава почетак нове епохе у српској култури, писмености и књижевности, која је последица процеса русификације у Карловачкој митрополији, када рускословенски језик смењује српкословенски, заузевши његово место као књижевни и црквени језик у Срба. Овај процес русификације значајно ће утицати и на преображај српских манастирских библиотека. Нестајући из употребе, српска књига полако је нестајала и из самих манастира.

У шестом поглављу, као подзбирка манастирских библиотека и посебан феномен, издвојене су личне монашке библиотеке. Док манастирска библиотека има историјски континуитет који се подудара са трајањем манастира, личне библиотеке монаха ограничене су животом њихових власника. Анализирајући састав личних библиотека, аутор закључује како се крајем XVIII века оне осавремењују и у њима класична монашка/богослужбена књига губи примат.

На крају књиге су Прилози који садрже табеларне прегледе личних библиотека фрушкогорских монаха и библиотека фрушкогорских манастира, дате према Руварчевом *Опису српских фрушкогорских манастира 1753. г.*, који употпуњавају и документују ауторово излагање. Следе коришћени извори, обиман списак литературе, Именски регистар и Регистар манастира, сажети на српском, енглеском и руском језику.

*

Постављајући теоријски и методолошки оквир, аутор се ограђује, рекавши „Стога, све што је могуће учинити јесте покушај теоријске реконструкције тих збирки у неком од историјских тренутака...” (Војновић, 2019, стр. 27). Сматрамо да је овај покушај реконструкције био прилично успешан и да је своју намеру да осветли питање српских манастирских библиотека од најранијег помена до краја осамнаестог века аутор у потпуности остварио. Књига је научно утемељена, систематична и прегледна. Изузетно занимљиво написана, са многобројним примерима који читаоцу помажу у перцепцији времена и прилика о којима се говори. Са становишта науке о библиотекарству, ова књига је успешно осветлила главне феномене постојања, развоја и трајања манастирских библиотека. Српска култура још увек истражује и подупире до сада пронађене темеље. Књига Жарка Војновића значајан је допринос овом подухвату кроз јединствену слику културних и историјских прилика и приказ начина на који су се оне одражавале на манастирске библиотеке. Обухватајући у свом истраживању целокупан српски културни и геополитички простор у трајању од готово осам векова, аутор је успео да покаже и духовну, културолошку и идентитетску повезаност која се у великој мери темељи на књигама, манастирима и њиховим библиотекама.

Истраживање Жарка Војновића, које је значајки уобличио у монографију *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века*, незаобилазно је у свим будућим проучавањима историје манастирских библиотека, као и историје целокупног српског библиотекарства и надајмо се да је само први корак ка синтетичкој историји српске књиге и библиотека.

